

Филип Д. ВУЧЕТИЋ*, vucetic.f@ucg.ac.me

ПОЛИТИЧКЕ БОРБЕ У ЦРНОЈ ГОРИ ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА

ABSTRACT: *This paper will outline the political life in the Principality/Kingdom of Montenegro at the beginning of the 20th century. The emphasis will be placed on the political conflicts of this period, fought between the People's Party and the Montenegrin university youth on one side, and the True People's Party and the royal court on the other. Special attention will be given to political figures and their activities. In the concluding section, we will show how the political disputes at the beginning of the century influenced the political life of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia.*

KEYWORDS: *Political conflicts, People's Party, True People's Party, Prince/King Nikola, Jovan S. Plamenac, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia.*

Увод

Политичке борбе у Црној Гори вођене су упоредо са изградњом првих органа државне власти током XIX вијека. Прве конфронтације избиле су између владика из династичке куће Петровић Његош и гувернадура Радоњића. Заправо радило се о сукобу двије политичке струје, које су различито гледале на будућност Црне Горе. Док се династија Петровић Његош ослањала на Русију, гувернадури Радоњићи су свој ослонац тражили у Аустрији.

Митрополит Петар I Петровић Његош је након успјешног војевања против Турака на Мартинићима и Крусима 1796. године припојио Црној Гори Пипере и Бјелопавлиће. Двије године касније, 1798. године, у манастиру Стањевићи донесен је *Законик општи црногорски и брд-*

* Аутор је доктор историје и Виши истраживач у Историјском институту УЦГ. The author is Doctor of History and Senior Researcher at the Historical institute, UCG.

ски, и формиран први орган државне власти *Правитељство суда црногорског и брдског*. Након извршених реформи митрополит Петар I је 1818. године покушао да укине гувернадурско звање, али без успјеха.¹

Њега је наслиједио синовац Петар II Петровић Његош. Новоизабраном митрополиту је на почетку владавине пошло за руком да укине гувернадурско звање 1830. године. На тај начин династија Петровић Његош уклонила је са политичке сцене озбиљног противника. Петар II се за вријеме своје владавине успјешно обрачунавао са појединцима и групама, односно са потенцијалним и стварним политичким противницима. Међу првим жртвама пао је ускочки капетан Петар Кршикапа 1842. године. Његош је организовао и убиство конзула Николе Васојевића Милошевића 1844. године, и на тај начин сузбио племенски сепаратизам. Због сарадње са Турцима, владика је наредио и убиство Маркише Пламенца у Црмници 1847. године. Петар II Петровић Његош одлучно се обрачунавао са свим лицима која су показала било какав вид самовоље. Многи су попут Кршикапе платили главом због непромишљено изговорене ријечи. Поред сламања племенске самовоље, Његош је уз помоћ Русије формирао и нове органе власти: Сенат, Гвардију и перјанике 1831. године.²

Његов наслједник, књаз Данило, успио је у потпуности да сломи сваки вид племенске непослушности у: Пиперима, Бјелопавлићима и Кучима. Први свјетовни владар династије Петровић Његош протјерао је из земље политичке противнике Пера Томова Петровића и Стевана Перовића Цуцу. Први је због опозиционог дјеловања био принуђен да напусти Црну Гору, након чега је убрзо умро у изгнанству 1854. године. Стеван Перовић је, на другој страни, убијен у политичком атентату, по наређењу књаза Данила у Цариграду 1857. године.³ Ипак, ни књажеви политички противници нијесу мировали. Као жртва атентата пао је и књаз Данило августа 1860. године у Котору.

Никољдански устав 1905. године

Књаз Никола Петровић наслиједио је стрица Данила на црногорском престолу. Млади књаз је у почетку владао уз помоћ оца, вели-

¹ Видјети опширније: Ђоко Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II: оснивање државе и услови њеног развоја*, Београд: Народна књига, 1981; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић Његош*, Подгорица: Пергамент, 1997.

² Бранко Павићевић, *Историја Црне Горе, књ. 4, Саздање црногорске националне државе: 1796–1878, том I*, Подгорица, Историјски институт Црне Горе, Побједа, 2006, 176–177.

³ Видјети опширније: Бранко Павићевић, *Данило I Петровић Његош: књаз црногорски и брдски: 1851–1869*, Београд: Књижевне новине „Вељко Влаховић“, 1990.

ког војводе Мирка Петровића, који је успио да умири црногорска племена. Новоизабрани књаз, такође је сламао политичке противнике, али на вјешт и мање суров начин од својих претходника. Одмах по доласку на пријесто књаз Никола је морао да се суочи са опозицијом, још из времена књаза Данила. Опозиција је тежила племенском сепаратизму, и на све начине покушавала да спријечи започете реформе. Сусједна Аустрија је у овим потресима видјела своју прилику. Званични Беч желио је да искористи слабост Русије након пораза у Кримском рату (1853–1856), и да од Црне Горе створи свој протекторат.⁴ Ипак, одлучни војвода Мирко успио је да за неколико мјесеци угуши сваки вид побуне у земљи. Он се током поменутих акција није устезао од репресивних мјера, укључујући и стријељања.⁵

Након учвршћивања власти књаз Никола није трпио уплитање племенских главара у политички живот. Такође, није благодоклоно гледао ни на добронамјерне критике и савјете, који су долазили од доказаних јунака из црногорско-турских ратова и сукоба. У различитим временским интервалима у немилости књаза били су: Марко Миљанов Поповић, Јоле Пилетић, Пеко Павловић, Миљан Вуков Вешовић и други главари. Ипак, политичке борбе у земљи кулминирале су тек након 1905. године, односно након доношења Никољданског устава.

Књаз Никола је октобра 1905. године прокламацијом саопштио да ће на Никољдан народу даривати устав. Истог мјесеца издао је указ у ком је наредио да се у цијелој земљи одрже избори за Народну скупштину. Први избори у Књажевину Црној Гори одржани су 14. новембра 1905. године. Књаз је у потпуности био задовољан исходом избора, јер су у Уставотворну скупштину ушли посланици блиски двору. Самим тим, он је у Скупштини могао рачунати на апсолутну подршку 23 племенска капетана, 9 командира и поткомандира, 9 судија, 3 војводе, 2 обласна управитеља и 2 чиновника.⁶ Овај скупштински сазив је без дискусије прихватио устав.⁷

Никољдански устав из 1905. године био је велики искорак за Црну Гору, иако је имао низ недостатака. Прије свега ријеч је било о октроисаном уставу, односно владар га је даровао народу. Књаз је и даље остао најмоћнија фигура у држави, ниједна скупштинска одлука није могла бити донесена без његове сагласности. Он је са Скупштином вршио

⁴ Миомир Дашић, „О неким општим погледима на Црну Гору епохе краља Николе 1860–1918“, у: *Краљ Никола личност, дјело и вријеме, том I, Радови са међународног научног скупа, 1–3. октобра 1997*, Подгорица: ЦАНУ, 1998, 33.

⁵ Никола Шкерковић, *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд, Научно дјело, 1964, 3.

⁶ Љиљана Јокић, *Устав за Књажевину Црну Гору*, Подгорица, Графос, 1996, 87.

⁷ Филип Д. Вучетић, „Избори у Књажевину/Краљевину Црној Гори 1905–1914“, *Историјски записи*, 1–2/2023, 106.

законодавну власт, потврђивао и проглашавао законе, и био врховни заповједник војске. Такође, књаз Никола је био заступник свих признатих вјера у Црној Гори, и заступник земље са страним државама. Једино је он имао право да прогласи ратно стање и потпише мир. Према уставним одредбама, књаз је имао право да указом поставља и разрјешава државне чиновнике, да даје војничке чинове, ордене и титуле, и право ковања новца. Амнестије и помоловања, такође су зависили од воље владара, као и сазивање Скупштине и распуштање Скупштине.⁸ Из свега наведеног, јасно се уочава да је владар био најмоћнија фигура у држави, и да се налазио изнад устава. Управо је ова чињеница кочила даљу демократизацију црногорског друштва.

Важно је истаћи да књаз Никола није желио Никољданским уставом дати веће политичке слободе. У прилог изреченом говори и књажев близак савјетник војвода Симо Поповић. Он, поред осталог, биљежи да је књаз од њега тражио да му напише један „уставчић за Црну Гору“.⁹ Поповић је био против доношења устава, сматрао је да би то био неприродан скок „право и трупачке“ у уставну владавину.¹⁰ Др Лазар Томановић, иако човјек близак двору, такође је имао негативан став по питању устава. Како биљежи у мемоарима, књаз му је саопштио да планира да Црној Гори да устав, против чега се он одлучно успротивио.¹¹

Глас Црногорца као државно гласило октобра 1904. године негативно је писало о уставном уређењу у Србији. У тексту „Одговор подстрекачима из Биограда на уморство нашега Господара“, поменути лист је истакао да је Црна Гора у предности у односу на Србију, као уставну монархију.¹²

Иако је књаз Никола дуго времена био против доношења устава, почетком XX вијека био је принуђен да промијени став. Наручу му нијесу ишле ни унутрашње, ни спољнополитичке прилике. У Црној Гори је почетком вијека стасала нова генерација политичара. Ријеч је било о омладини која се школовала изван домовине, углавном у Србији и Русији, гдје се надахњивала либералним политичким схватањима. Центар за окупљање црногорске омладине био је Београд. У пријестоници Краљевине Србије црногорски ђаци и студенти упознали су се са политичким слободама, слободом штампе и политичког удруживања. Све наведено жељели су да пренесу у домовину. Ипак, демократизација црногорског друштва није се могла извршити без конфронтације

⁸ Исто.

⁹ Симо Поповић, *Мемоари*, Подгорица: ЦИД, 2015, 460.

¹⁰ Исто, 461.

¹¹ Лазар Томановић, *Мемоари*, Подгорица: ЦИД, 2018, 120.

¹² *Глас Црногорца*, бр. 43, 19. октобар 1904, 1.

са књазом и дворском камарилом. Пионир црногорске омладине био је правник Милош Шаулић из Дробњака. Његова прерана смрт спријечила га је да се стави на чело опозиције против црногорског режима. Шаулићеви политички сљедбеници, иако без чврстих доказа, оптужили су књаза Николу за његову смрт. Контроверзе око преране смрти младог опозиционара знатно су урушиле књажев углед. На другој страни, противници режима су немили догађај вјешто користили за прикупљање политичких поена.¹³

Маја мјесеца 1903. године у Србији је група официра и политичара извршила преврат. У ноћи 28. на 29. мај убијени су краљ Александар Обреновић и краљица Драга. Исте вечери војска је за краља Србије акламацијом изабрала кнеза Петра Карађорђевића. Царска Русија такође се на почетку вијека суочавала са великим политичким потресима. Пораз у рату са Јапаном 1905. године изазвао је опозиционо врење у земљи, па је цар Николај II био принуђен да попусти. Он је већ 17. октобра 1905. године донио устав и сазвао Думу. Књаз Никола је пратио дешавања у Русији, и већ сјутрадан саопштио да ће народу даровати устав.¹⁴ Из свега наведеног јасно је да је књаз Никола устав донио под притиском, како унутрашњих, тако и спољних фактора.

Политичке афере

Одмах пошто су посланици прихватили устав, Скупштина је била распуштена и расписани нови избори. Након што је књаз Никола прокламовао Закон о избору народних посланика јуна 1906. године, избори су одржани у цијелој земљи 14. септембра исте године. Кандидати на овим изборима нијесу издали посебан програм, већ су се позивали на братственичке везе, племенску солидарност и породичне заслуге.¹⁵ Управо ће у овом скупштинском сазиву доћи до озбиљније политичке поларизације. До 1907. године у Црној Гори нијесу постојале политичке странке. У почетку су посланици иступали у своје име, да би се убрзо формирао посланички клуб истомишљеника. На челу поменутог клуба био је војвода Шако Петровић, рођак књаза Николе. Ова група је покренула лист *Народна мисао*, а већ марта 1907. штампала про-

¹³ Јован Ђоновић, *Уставне и политичке борбе у Црној Горе: почетком двадесетог вијека*, Подгорица: Књижевна задруга Српског националног савјета, 2017, 94; Лука Вукчевић, *Никољдански устав 1905. и почеци уставног живота у Црној Гори*, Подгорица: Културно-просвјетна заједница, 1996, 101.

¹⁴ Н. Шкерковић, *н. д.*, 82; Миомир Дашић, „Неки преломни догађаји у јужнословенским земљама на почетку XX вијека и њихово рефлектовање на доношење Устава за Књажевину Црну Гору 1905“, *Историјски записи*, 1–4/2005, 269–287.

¹⁵ Ф. Вучетић, „Избори у Књажевини/Краљевини...“, 107–108.

грам Народне странке у Дубровнику. У програму су дате тачне одреднице у унутрашњој политици, администрацији, правосуђу, просвјети, привреди и финансијама, војсци и спољној политици. Народна странка се залагала за демократизацију друштва и ограничење књажевог апсолутизма.¹⁶ Прва и једина странка у Књажевини Црној Гори окупила је у својим редовима младе и напредне политичаре, али и старије главаре. Прваци Народне странке били су: војвода Шако Петровић, војвода Лазар Сочица, Бајо Гардашевић, Марко Вукотић, Андрија Радовић, Марко Радуловић, Михаило Ивановић, Јован Ст. Кујачић, др Милован Марушић, Симо Шобајић, Спасоје Пилетић, Митар Ђуровић, Гаврило Церовић, Милосав Раичевић, Митар Вукчевић, Саво Ђурашковић, Марко Радуловић и други. Убрзо по оснивању странци су пришли и књажеви рођаци, војводе Божо и Ђуро Петровић.¹⁷

Књаз Никола није благодоклоно гледао на формирање Народне странке. Због тога је одлучио да формира странку која ће бити блиска двору. Године 1907. основана је Права народна странка, која није имала писани програм. Чланови Народне странке у народу су названи „клубаши“, а чланови Праве народне странке „правашки“. У редове „правашки“ ушли су конзервативни политичари од повјерења књазу. Како смо већ истакли, Права народна странка није имала писани програм, па самим тим не можемо говорити о класичној страначкој организацији. Најистакнутији „правашки“ прваци били су: Јован С. Пламенац, Лабуд Гојнић, Марко Ђукановић, др Лазар Томановић, Лазар Мијушковић, бригадир Митар Мартиновић, и др Секула Дрљевић.¹⁸

Прве двије владе након доношења Никољданског устава формирали су „клубаши“ Марко Радуловић и Андрија Радовић. У првој клубашкој влади, поред Радуловића као пресједника Министарског савјета и министра иностраних дјела, били су: Митар Ђуровић, министар финансија, Данило Гатало, министар војни, Михаило Ивановић, министар унутрашњих дјела, и Милосав Раичевић, министар правде, просвјете и црквених дјела.¹⁹ Књаз Никола је убрзо на вјешт начин изазвао кризу владе. Он је искористио божићни одмор да унаприједи Блажа Бошковића у чин бригадира, без претходних консултација са министром војним. Због тога је Гатало поднио оставку, што је убрзо довело до пада владе.²⁰

¹⁶ Видјети опширније: *Програм Народне странке у Црној Гори*, Дубровник, 1907.

¹⁷ Јован Ћетковић, *Ујединитељи Црне Горе и Србије*, Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2024, 72.

¹⁸ Исто, 73.

¹⁹ *Глас Црногорца*, бр. 45, 11. новембар 1906, 1.

²⁰ Јанко Тошковић, *Мемоари: биљешка из уставне владавине краља Николе и њеног трагичног свршетка од 1905. до 1918. године*, Цетиње: б. и., 1974, 31.

Нову владу формирао је Андрија Радовић, који је био председник Министарског савјета, министар иностраних послова, заступник министра финансија и грађевина, и заступник министра војног. Ресор министра унутрашњих дјела припао је Михаилу Ивановићу, док је Гаврило Церовић именован за министра правде и заступника министра просвјете и црквених дјела.²¹ Ова влада доживјела је сличну судбину попут кабинета Марка Радуловића. Књаз Никола је опструирао рад Народне скупштине, па је на његов наговор дио посланика престао да долази на сједнице. Андрија Радовић је покушао да ријешу кризу у директном разговору са књазом, како би га увјерио у вјерност „клубаша“. Ипак, све је било узалуд, па је Радовић био приморан да поднесе оставку 2. априла 1907. године. Он је, попут Радуловића, у образложењу истакао да је влада изгубила књажево повјерење.²²

Након пада двије „клубашке“ владе формиран је кабинет по вољи књаза, на челу са др Лазаром Томановићем. У Томановићеву владу ушли су махом „праваши“: Митар Мартиновић, министар војни, војвода Лакић Војводић, министар унутрашњих дјела, Јован С. Пламенац, министар просвјете и црквених дјела, и Душан Вукотић, министар финансија и грађевине.²³ Избори након формирања владе др Томановића могли су се одржати по књажевој замисли. Јанко Тошковић биљежи да је књаз Никола изјавио да неће дозволити ниједном „клубашу“ да уђе у Народну скупштину. Књаз је такође наредио да судови не смију овјерити ниједну кандидатуру првака Народне странке.²⁴ Уочи и током избора војска је држана у приправности како би се извршио додатни притисак на бираче.²⁵ Не бирајући средства политичке борбе, књаз и дворска камарила су однијели апсолутну побједу на изборима 18. октобра 1907. године. У новом скупштинском сазиву није био ниједан члан Народне странке.

Убрзо по формирању владе др Лазара Томановића отпочео је прогон „клубаша“. За кратко вријеме страдало је више симпатизера и чланова Народне странке. Барјактар Ристо Савов Пејовић последице малтретирања од власти ушао је у полицијску станицу у Подгорици и убио два

²¹ *Глас Црногорца*, бр. 5, 20. јануар 1907, 1.

²² Архив Историјског института Црне Горе (даље: АИИЦГ), ф. 343, Документа из личног архива краља Николе исписана из архивског одјељења Државног музеја на Цетињу, 1873–1915, Влада Андрије Радовића даје оставку, Цетиње 2. април 1907. године; Марко Радуловић је такође у образложењу истакао да његова влада не ужива књажево повјерење. (АИИЦГ, ф. 343, Влада Марка Радуловића подноси оставку).

²³ *Глас Црногорца*, бр. 16, 5. март 1907, 1.

²⁴ Ј. Тошковић, *Мемоари*, 59.

²⁵ Ј. Ђонових, *н. д.*, 169.

лица, након чега је погинуо у размјени ватре са полицијом.²⁶ На путу Данилоград – Орја Лука убијен је угледни „клубаш“, учитељ Борко Бошковић.²⁷ Војвода Саво Пламенац извршио је самоубиство након шиканирања од групе Цигана, и извјесног лудог Пера. Симо Поповић у мемоарима бљежи да је малтретирање војводе лично наредио књаз Никола.²⁸

Политички сукоби посебно су се интензивирали током 1907. године. Због опозиционог дјеловања група и појединаца, власти су биле принуђене да изричу и затворске казне. У једној депеши упућеној војводи Лакићу Војводићу, поред осталог, стоји да су изречене затворске казне за три лица због демонстрација против власти. Том приликом били су осуђени војвода Лазар Сочица на годину дана затвора, Коста Љешевић на девет мјесеци и кмет Петко Мићановић на три мјесеца робије.²⁹ Демонстрације против режима биле су организоване у Подгорици и Никшићу. Да је власт страховала од кулминације сукоба, свједочи доступна архивска грађа. Жандармерији су била издата посебна наређења за одржавање мира. У полицијским извјештајима као вође демонстрација означени су Спасоје Пилетић и Љубо Бакић. Министар унутрашњих дјела издао је строго наређење команданту жандармерије у Подгорици Газиводи да се не мијеша у политичке сукобе. Министар је такође напоменуо Газиводи да ће, уколико поступи супротно, бити узет на одговорност.³⁰

За коначни обрачун са опозицијом власти су искористиле Бомбашку аферу октобра 1907. године. Група студената из Београда, предвођена Тодором Божовићем и Марком Даковићем, одлучила се за акцију. Управо је Божовић дошао на идеју да у Црну Гору упути бомбе. Како наводи Јован Ђоновић, убиство књаза и чланова двора није планирано, већ је бомбе требало искористити само у случају грађанског рата.³¹ Ипак, типограф Стеван Рајковић је изненада бомбе донио на Цетиње, и предао их лично министру унутрашњих дјела, војводи Лакићу Војводићу. Ова афера послужила је властима за обрачун са Народном странком. Рајковић је у једном од првих исказа означио „клубаше“ као организаторе завјере. На Рајковићевом списку нашли су се: Михаило Ивановић, Милисав Раичевић, Андрија Радовић, Спасоје Пилетић, Гаврило Церовић и други чланови Народне странке.³²

²⁶ С. Поповић, *Мемоари*, 493.

²⁷ Јован Ст. Кујачић, *Из моје прошлости: уставна борба у Црној Гори (1906–1912): један прилог историји Црне Горе*, Подгорица: Народна библиотека „Радосав Љумовић“, 2017, 126–127.

²⁸ С. Поповић, *Мемоари*, 502–503.

²⁹ ДАЦГ, Министарство унутрашњих дјела (даље МУД), 1907, ф. 60, бр. 3333.

³⁰ ДАЦГ, МУД 1907, ф. 55, 1649/2.

³¹ Ј. Ђоновић, *н. д.*, 123–124.

³² Ј. Петковић, *н. д.*, 83–84.

Судски процес, иако компромитован свједочењем аустријског агента Ђорђа Настића, иако је позитиван епилог за режим. Сваки вид опозиционог дјеловања био је угушен, а суд је изрекао пресуде за 52 лица. На смрт су осуђени: Тодор Божовић, Марко Даковић, Јован Ђоновић, Петар Новаковић, Ђуро Војводић и Васо Ђулафић. Иако без ваљаних доказа, на затворске казне осуђени су и „клубашки“ прваци: Андрија Радовић, Михаило Ивановић, Спасоје Пилетић, др Милован Марушић, Милисав Раичевић, Гаврило Церовић и други.³³

Након окончаног судског процеса књаз Никола је могао бити задовољан, његови политички опоненти били су уклоњени са политичке сцене. Ипак, убрзо се показало да „клубашки“ нијесу главна пријетња књажевом аутократском режиму. Очигледно је да су чланови Народне странке платили кривицу „омладинаца“ окупљених око Даковића и Божовића.

Нова политичка афера потресла је Књажевину Црну Гору 1909. године. Уклањање Народне странке са политичке сцене изазвало је контраефекат. Док су клубашки прваци били на робији, основана је тајна револуционарна организација. Ова организација имала је за циљ збацивање књаза Николе и довођење на пријесто престолонаследника Данила. Централни одбор тајне организације налазио се у Подгорици, а план је био да се њена дјелатност прошири и у осталим крајевима Црне Горе. Иако су се чланови организације трудили да своје планове држе у тајности, убрзо су откривени од власти. Један сељак из села Слатина у Андријевици пријавио је властима да ђак из Србије Пуниша Милев Рачић са кметом Радисавом Рачићем организује тајне састанке. Власти су одмах по пријави отпочеле хапшење.³⁴ Након првих хапшења, више лица, која су сумњала да могу бити слједећа, дала су се у бјекство. На турску територију је 24. на 25. август пребјегло више особа.³⁵ Војвода Лакић Војводић наредио је да се крене у потјеру за одбјеглим: Милетом Бојовићем, Љубом Вуксановићем, Тодором Маријановићем и Љубом Војводићем.³⁶

У ноћи 28/29. августа 1909. године откривен је план револуционарне организације. Млади потпоручник Петар Ђиновић након првих хапшења био је увјерен да је завјера откривена, па се одлучио за акцију. Он је обавијестио предсједника Земаљског централног одбора, командира Николу Митровића да је завјера у Васојевићима откривена, и да ће

³³ ДАЦГ, Бомбашка афера, ф. 2, бр. 3347.

³⁴ Вукић Илинчић, *Бомбашка и Васојевићка афера*, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 2012, 155.

³⁵ Исто.

³⁶ ДАЦГ, Васојевићка афера, ф. 1, бр. 1403.

покренути акцију. Митровић је покушао да га заустави, али без успјеха. Ђинович је велику наду полагао у свој ауторитет, прекинуо је телеграфске везе и трубним знацима позвао чету на збор. Окупљеним војницима је саопштио да иду у потјеру за одбјеглим сељацима, и наредио покрет у правцу Рудог Брда, гдје их је наводно чекао војвода Лакић Војводић. Када су војници сазнали да је циљ покрета заузеће војног складишта, одбили су послушност. Ђиновичеве пријетње нијесу дале резултате и војска се разбјежала.³⁷

Власти су искористиле чињеницу да је потпоручник Петар Ђинович покушао са четом да заузме војно складиште, па су поступак предале војним властима. На тај начин отпочела је још једна политичка афера у Црној Гори. Војни суд формиран је у Колашину на челу са бригадиром Мијајлом Вучинићем. Остали чланови суда били су: командири Иво Ђуровић, Јово Бећир, Лука Гојнић, Мило Матановић и Јово Меденица; капетан Рајо Лабан; поткомандири Периша Влаховић и Вуко Томовић, дјеловођа суда, поручник Грујица Грдинић. Поткомандир Петар Ђурашковић био је постављен за војног државног тужиоца.³⁸ У саставу суда били су искључиво људи одани двору. Читавим процесом руководио је министар унутрашњих дјела Јован С. Пламенац, истакнути „праваш“. Важно је истаћи да у саставу судског вијећа није било ниједног правника. Такође, председник суда, бригадир Вучинић био је неписмен, док је државни тужилац Ђурашковић био једва писмен. Суд састављен на овакав начин био је идеалан да изврши књажеву вољу. Самим тим изречене су најстроже казне.

Казна смрти изречена је за: Петра Ђиновича, Михаила Јојића, Радисава М. Рачића, Петра Б. Митровића, Илију Петровића, Николу Митровића, Војина П. Ивановића, Михаила Бојовића, Пунишу Рачића, Јована Вукића и Арса Д. Митровића. На вјечиту робију осуђени су: Радосав Ивановић, Ђуро Ивановић, Лазар Ивановић, Бошко Ивановић, Војин Ивановић, Саво Ивановић, Милош Ивановић и Вуко Ивановић. Остала лица била су осуђена на временске казне. Оптужница је обухватила 103 лица.³⁹ Смртна казна извршена је над пет лица. У Подгорици су стријељани Илија Петровић и Петар Митровић, док је у Андријевици смртна казна извршена над потпоручником Петром Ђиновичем, Михаилом Јојићем и Радисавом Рачићем.⁴⁰

Проливањем крви у Подгорици и Андријевици окончана је Васојевићка афера. Књаз Никола и дворска камарила инсистирали су на

³⁷ Н. Шкерковић, *н. д.*, 490–491; В. Илинчић, *н. д.*, 156–157.

³⁸ В. Илинчић, *н. д.*, 166–167.

³⁹ ДАЦГ, Васојевићка афера, ф. 1, Пресуда.

⁴⁰ В. Илинчић, *н. д.*, 236–237.

најстрожим казнама. Они су очигледно били увјерени да ће на тај начин сломити посљедњи опозициони отпор у земљи. Ипак, оваквим поступцима књаз Никола је успио да уруши сопствени углед у српству и словенству. Човјек који је деценијама стварао култ „цара јунака“, преко ноћи је постао „тиралин“. Политички сукоби у Књажевини Црној Гори почетком XX вијека долазили су из књажеве жеље да очува свој апсолутистички режим. Да би то остварио, он је свјесно кршио устав који је даровао народу, и на тај начин улазио у сукоб са демократским струјама у земљи. На удару књаза Николе прво се нашла Народна странка.

Након Бомбашке и Васојевићке афере „клубаши“ су били поражени и потиснути на маргину политичких збивања. На другој страни, „омладинци“, ђаци и студенти били су одлучнији него икада да не постану у борби против књаза Николе.

Рефлектовање политичких борби са почетка XX вијека на даље догађаје

Након уједињења Црне Горе и Србије 1918. године, црногорска политичка елита је и даље водила полемику о догађајима са почетка XX вијека. Штампa у Краљевини СХС/Југославији често је објављивала фељтоне црногорских политичара. Из садржаја тих текстова стиче се утисак да су црногорски политичари били заробљени у уставном периоду из времена књаза/краља Николе. Док се српска, хрватска и словеначка политичка елита бавила актуелним темама у новој држави, црногорски политички прваци били су заробљени у прошлим временима. Уставне и политичке борбе, Бомбашка и Васојевићка афера, „клубаши“ и „праваши“, били су честа тема на страницама штампе.

Полемике у штампи постале су нарочито жустре после повратка Јована С. Пламенца у Краљевину СХС 1925. године. Пламенац, као истакнути „праваш“ и инспиратор Божићне побуне, успио је да се нагоди са новим режимом. Његов повратак у Београд изазвао је велико незадовољство бивших „клубаша“ и присталица безусловног уједињења Црне Горе и Србије. Незадовољство је кулминирало у тренутку када је Јован С. Пламенац именован за посланика Краљевине СХС у Прагу. Међу првима је реаговао Ристо Јојић. Он је у скупштини, поред осталог, истакао да је Маркиша Пламенац (дјед Јована С. Пламенца) био издајник. Јојић је Јована С. Пламенца назвао „рђавим патриотом, Србином и човјеком“.⁴¹ Слободна мисао је такође испратила повратак Пламе-

⁴¹ Филип Д. Вучетић, „Политичке диобе у Црној Гори у првој половини XX вијека“, *Српска баштина*, Институт за српску културу, 2/2024, 194.

нца у Краљевину СХС. Фебруара 1925. године у тексту „Да се подијелимо. Случај Јована С. Пламенца“, поменути лист је писао: „Нешто ружно и понижавајуће десило се у политичком животу наше црногорске бијеле изгубљености. Краљевска влада помиловала је Јована Пламенца“. У даљем тексту стоји да је помилован човјек, који је био „творац хаоса“, „многих злочина“ и „братоубилачког рата“. *Слободна мисао* закључује да је и раније било сличних догађаја, „али нико се не нађе, да себе човјека замјени обичним скотом“.⁴²

Важно је истаћи да је Пламенац након повратка у домовину са поносом истицао своју улогу у политичким борбама почетком XX вијека. Полемишући са Ристом Јојићем, он је писао да му је испод достојанства да се осврће на тврдње човјека, чијег је рођеног брата стријељао у Колашинском процесу.⁴³ Пламенац је у даљем тексту отворено пријетио политичким противницима након његовог повратка на Цетиње.⁴⁴

Тридесетих година Пламенац је, иако на маргини политичких збивања, и даље објављивао фељтоне у штампи. Јула 1932. године у београдској *Правди* осврнуо се на књигу Стевана Лопичића *Цетињска бомбашка афера у вези са загребачким процесом*. Тврдио је да је ријеч о памфлету „гнусне клеветничке садржине“. У књизи је, истиче Пламенац, нетачно приказана спољна и унутрашња политика Црне Горе у вријеме Бомбашке афере. Лопичић је, како стоји у даљем тексту, измислио читаве сцене и догађаје са циљем блаћења краља Николе и људи око њега. На крају фељтона Пламенац закључује: „Све што је г. Лопичић изнио у реченом памфлету о мојој личности све је од почетка до краја тенденциозна неистина“.⁴⁵

Повратак Јована С. Пламенца у Краљевину СХС изазвао је огорчење бјелаша. Упечатљива је била реакција Николе Ђоновиха, који је објавио брошуру *Кад лешине засмрде*. У овом политичком памфлету он се на упечатљив начин обрачунао са Пламенцем, не бирајући ријечи. Његов повратак у земљу описао је као ископавање политичких гробова из којих се ваде „смрдљиве лешине“.⁴⁶ Ђонових је окарактерисао бившег предсједника црногорске емиграционе владе као „издајника и бунтовника“, од кога се сваки Србин гади његове „моралне и политичке физиономије“. Пламенца је такође оптуживао да је продао српску и југословенску идеју „за вагон макарона“. Именовање Јована С. Пла-

⁴² Исто, 194–195.

⁴³ Филип Д. Вучетић, „Политичка дјелатност Јована С. Пламенца у Краљевини СХС (1918–1927)“, *Српска баштина*, Институт за српску културу, 1/2024, 278.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ *Правда*, бр. 194, 12. јул 1932, 3.

⁴⁶ Ф. Вучетић, „Политичка дјелатност Јована С. Пламенца...“, 279.

менца за министра резидента у Прагу, била би увреда и за „коњску државу“ а не за Чехословачку, закључује Ђонових.⁴⁷

Пламенац такође није остајао дужан својим политичким противницима. На удару Јована С. Пламенца 1934. године нашао се и Андрија Радовић. И ова полемика имала је за тему политичке борбе са почетка XX вијека. Пламенац је оптуживао Радовића да је током министровања „флертовао“ са Аустроугарском, и на тај начин покварио односе са Русијом. Он је такође изнио низ критика и увреда на рачун Народне странке и њеног руководства. Важно је напоменути да је Пламенац, Андрију Радовића као доказаног бјелаша оптужио да током свог политичког дјеловања није урадио ништа позитивно за уједињење српског народа.⁴⁸

* * *

Ово су само неки од примјера како су се политичке борбе са почетка XX вијека у Књажевини/Краљевини Црној Гори рефлектовале на политичка збивања након уједињења 1918. године. Чини се да је црногорска политичка елита била заробљена у епохи књаза/краља Николе. Штампана у Краљевини СХС/Југославији током 20-их и 30-их објављивала је велики број фељтона и полемика: Андрије Радовића, Јована С. Пламенца, др Секуле Дрљевића, Михаила Ивановића, Марка Даковића и других политичких и војних личности из Црне Горе. Током наведеног периода црногорска политичка елита и даље је полемисала о уставном периоду, политичким борбама (Бомбашкој и Васојевићкој афери), „кулубашима“ и „правашима“, капитулацији црногорске војске 1916. године, бјелашима и зеленашима, уједињењу 1918. године. Политичка поларизација настала у периоду 1905–1918. године остала је дубоко урезана у колективну свијест црногорских политичара. Самим тим ове подјеле су се морале рефлектовати и на политички живот у југословенској краљевини.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

Необјављени извори
Државни архив Црне Горе – Цетиње
Министарство унутрашњих дјела МУД

⁴⁷ Исто, 280.

⁴⁸ АИИЦГ, ф.176, Архивска грађа Јована Пламенца, Улога Г. Андрије Радовића у ослобођењу и уједињењу наше нације.

Бомбашка афера
 Васојевићка афера
 Архив Историјског института Црне Горе
 Ф. 343, Документа из личног архива краља Николе исписана из архивског одјељења Државног музеја на Цетињу, 1873–1915.
 АИИЦГ, ф. 176, Архивска грађа Јована Пламенца

Објављени извори

Програм Народне странке у Црној Гори, Дубровник, 1907.

Мемоарска грађа

Кујачић, Јован Ст. *Из моје прошлости: уставна борба у Црној Гори (1906–1912): један прилог историји Црне Горе*, Подгорица: Народна библиотека „Радосав Љумовић“, 2017.

Поповић, Симо. *Мемоари*, Подгорица, ЦИД, 2015.

Томановић, Лазар. *Мемоари*, Подгорица, ЦИД, 2018.

Тошковић, Јанко. *Мемоари: биљешка из уставне владавине краља Николе и њеног трагичног свршетка од 1905. до 1918. године*, Цетиње: б. и., 1974.

Штампа

Глас Црногорца, Цетиње

Правда, Београд

Посебна издања

Вукчевић, Лука. *Никољдански устав 1905. и почеци уставног живота у Црној Гори*, Подгорица: Културно-просвјетна заједница, 1996.

Ђоновић, Јован. *Уставне и политичке борбе у Црној Гори: почетком двадесетог вијека*, Подгорица: Књижевна задруга Српског националног савјета, 2017.

Илинчић, Вукић. *Бомбашка и Васојевићка афера*, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 2012.

Јокић, Љиљана. *Устав за Књажевину Црну Гору*, Подгорица: Графос, 1996.

Павићевић, Бранко. *Данило I Петровић Његош: књаз црногорски и брдски: 1851–1869*, Београд: Књижевне новине „Вељко Влаховић“, 1990.

Павићевић, Бранко. *Петар I Петровић Његош*, Подгорица: Пергамент, 1997.

Павићевић, Бранко. *Историја Црне Горе, књ. 4, Сздање црногорске националне државе: 1796–1878, том I*, Подгорица, Историјски институт Црне Горе, Побједа, 2006.

Пејовић, Ђоко. *Црна Гора у доба Петра I и Петра II: оснивање државе и услови њеног развоја*, Београд: Народна књига, 1981.

Ћетковић Јован. *Ујединитељи Црне Горе и Србије*, Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2024.

Шкеровић, Никола. *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд, Научно дјело, 1964.

Чланци и расправе

Вучетић, Филип Д. „Избори у Књажевини/Краљевини Црној Гори 1905–1914“, *Историјски записи*, 1–2/2023, 105–123.

Вучетић, Филип Д. „Политичка дјелатност Јована С. Пламенца у Краљевини СХС (1918–1927)“, *Српска баштина*, Институт за српску културу, 1/2024, 272–283.

Вучетић, Филип Д. „Политичке диобе у Црној Гори у првој половини XX вијека“, *Српска баштина*, Институт за српску културу, 2/2024, 188–202.

Filip D. VUČETIĆ

POLITICAL CONFLICTS IN MONTENEGRO AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

The 1905 Constitution and the establishment of the Montenegrin National Assembly created conditions for political polarization in the Principality of Montenegro. During the first session of the Constitutional Assembly, a group of parliamentarians formed a parliamentary club. This club soon gave rise to the first and only political party, the People's Party, commonly known as the 'Clubists/ Club Members' (Klubaši) among the population. This party advocated for greater freedoms. The royal court, led by Prince Nikola, responded to the emergence of the „Clubists” by forming the True People's Party, also known as the 'Rightists (Pravaši)'. Unlike the People's Party, this political group did not have a written program. A third political group emerged in the form of university youth—students and pupils who were staunch opponents of Prince/King Nikola's regime. The royal court, led by Prince Nikola, responded to the emergence of the „Clubists” by forming the True People's Party, also known as the 'Rightists (Pravaši)'. Unlike the People's Party, this political group did not have a written program. A third political group emerged in the form of university youth—students and pupils who were staunch opponents of Prince/King Nikola's regime.

The political conflicts among these three groups were most evident in the Bomb Affair and the Vasojević Affair, during which the regime suppressed opposition forces in Montenegro. During these events, leaders of the People's Party were sentenced to long prison terms. The 'Clubists' Andrija Radović, Mihailo Ivanović, and Spasoje Piletić were sentenced by the 'Rightists, including Sekula Drljević PhD, Jovan S. Plamenac, and others. Conflicts between these groups and

individuals continued even after 1918. Throughout the 1920s and 1930s, fierce debates among the Montenegrin political elite took place in the press of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia. While politicians from other parts of Yugoslavia debated constitutional reforms, governance structures, and economic issues, Montenegrin politicians continued to debate the period before 1918.